

DOI: <https://doi.org/10.32782/2308-1988/2024-49-16>

УДК 338.2

Лезіна Анастасія Володимирівна

кандидат економічних наук,
доцент кафедри бізнес-економіки та підприємництва,
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0516-6598>

Anastasiia Liezina

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

ГЕНЕЗА РОЗВИТКУ ДЕФІНІЦІЇ «ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМСТВА»

GENESIS OF THE DEVELOPMENT OF THE DEFINITION "ECONOMIC SECURITY OF THE ENTERPRISE"

Анотація. В статті приділено увагу поняттю «економічна безпека підприємства» в розрізі її історичного становлення, етапам формування та впровадження. Це дозволило сформувати бачення дефініції та виокремити її основні складові. Наукове опрацювання літературних джерел, сформоване у вигляді поданої наукової статті, дозволяє представити уявлення про походження даного терміну в теорії економіки підприємства та узагальнити здобутки науковців та практиків. Також приділено увагу висвітленню типів та видів економічної безпеки підприємства за останніми сучасними напрацюваннями вітчизняних та іноземних дослідників. Представлено розмежування та поділ до тлумачення дефініції, який має складові в залежності від підходів, що підтверджує відсутність усталеного трактування, а саме: в широкому розумінні допомагає розширити сприйняття терміну, а щодо конкретизації – відсутність визначених складових та їх характеристик.

Ключові слова: економічна безпека, підприємство, поняття, сучасні підходи.

Summary. The article pays attention to the historical development of the concept of security in the context of its application in economic sciences. The implementation of the definition at the levels from global (state) to micro (business entities) has been studied. The stages of application and use in connection with forced historical needs during the development of market relations in most foreign countries are determined. This retrospective made it possible to form a vision of the definition and to single out its main components. The scientific study of literary sources, formed in the form of a submitted scientific article, allows to present an idea of the origin of this term in the theory of the economy of the enterprise and to summarize the achievements of scientists and practitioners. The division of the concept of "security" by meaning was also presented, which suggested a wide range of application of the term and its universality. Thus, the presented results deepened the meaningful characteristics of the given term and contributed to further searches. The scientific article contains, among other things, the legislative basis, which is represented by the analysis of state documents regarding the provision of economic security and the regulation of relations between subjects within the framework of this direction. It is worth noting that the study presents an array of analysis of the approaches of domestic and foreign scientists, whose opinion is based on different opinions regarding the formulation of the interpretation of the economic security of the enterprise. Among them, it is worth noting the representatives of the opinion on the formation of economic security through the activities of the enterprise, and those who contradict them and believe that the economic security of a legal entity cannot be created without the influence of the industry and/or sector of the economy in which it operates. Thus, the theoretical basis of the definition helped determine the levels of economic security and single out the characteristics inherent to the lowest level – the enterprise. In this direction, regarding the definition of the concept of "economic security of the enterprise", there is a wide range of scientific opinions and discussions, which prompted us to generalize and define the further field of research issues.

Keywords: economic security, enterprise, concepts, modern approaches.

Постановка проблеми. Процеси поступового розвитку господарських відносин серед усіх суб'єктів господарювання, які відзначаються нині у вітчизняному господарстві, актуалізують серед інших проблему економічної безпеки підприємств та галузей загалом. Ця проблема – одна із складових

комплексу всього спектра важливих питань розвитку економічних відносин і її важливість обумовлюється тим фактом, що експансії нового тисячоліття будуть мати економічний характер не лише у зв'язку з причинами свого виникнення, а й за своїми методами.

Актуальність цієї проблеми для України зумовлена тим, що період перетворень національного господарства, що затягнувся, не дозволяє забезпечити економічну безпеку підприємства на належному рівні. Становлення науки про економічну безпеку держави в Україні, як і на всьому пострадянському просторі, налічує понад 10 років, але вже можна простежити позитивну динаміку у розвитку цього напрямку економічної науки.

Саме тому на перший план виходить завдання вже не постановки самого питання про економічну безпеку, а підтримки цього порівняно молодого напрямку, формування відповідної наукової та методологічної бази. Забезпечення достатнього рівня економічної безпеки є основою для ефективного функціонування національного господарства. У рамках нової парадигми економічну безпеку слід розглядати як домінуючу характеристику соціо-економічної системи, що визначає її здатність підтримувати нормальні умови життєдіяльності населення, стійке забезпечення ресурсами розвитку національного господарства у рамках розвитку окремих суб'єктів господарювання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз останніх досліджень серед вітчизняних та закордонних науковців підтверджується посиленою увагою та нажаль відсутністю усталеного трактування. Серед найбільш вагомих представників наукової спільноти варто відзначити наступних, а саме: А. Правдук [1], К. Зайченко [2], Л. Акімова, О. Мартин, О. Правдивець, Д. Насипайко, Н. Дулеба, М. Камлик [3], Ю. Ярова [4], С. Шкарлет [5], І. Сава, Б. Бузан, О. Вевер, Дж. Уайлд та інші. Також варто відмітити законодавче підґрунтя [6; 7] забезпечення економічної безпеки на рівні держави, що відповідно має вплив і на суб'єктів господарювання.

Мета статті: дослідження розвитку поняття «економічна безпека підприємства», виокремлення його основних видів та типів, а також поділ тлумачення за підходами.

Виклад основного матеріалу дослідження. На всіх етапах розвитку економіки основною її ланкою є підприємство. Будь-який суб'єкт господарювання, в незалежності від свого типу, виду та спрямування, здійснює свою діяльність в умовах нестабільності зовнішнього середовища та конкуренції, де на керівника покладається важлива роль управління господарюючим суб'єктом та подолання потоку проблем, з якими щодня стикається підприємство. У цих умовах особливу значущість набуває економічна безпека підприємства як фактор покращення його економічного стану та досягнення цілей бізнесу.

Підприємства є «єдністю продуктивних сил і виробничих відносин» [1, с. 172]; це «самостійний господарюючий суб'єкт, створений підприємцем чи об'єднанням підприємців для виробництва

продукції, виконання робіт та надання послуг з метою задоволення громадських потреб та отримання прибутку» [2].

Статистика світового бізнесу така, що за перші п'ять років скорочують існування 80% усіх знову створених підприємств [3, с. 205]. Дані обставини свідчать про те, що досягнення ефективного стратегічного управління – дуже непросте завдання.

Усі можливості підприємства, що є відкритою динамічною системою, ґрунтуються на трьох елементах: прибуток, розвиток і безпека.

Термін «безпека» носить комплексний характер, оскільки застосовується в різних науках. В економічній теорії відрізняються кілька видів безпеки в залежності від сфери та напрямів діяльності (рис. 1).

Отже, застосування системного підходу до вивчення сутності економічної безпеки підприємства зумовлює необхідність розгляду її як підсистеми вищого рівня (рис. 2). Усі рішення, які приймаються на вищих рівнях, поширюються і на підпорядковані нижче.

З давніх часів, однією з причин об'єднання людей в суспільство було прагнення до безпеки. Таким чином, в піраміді потреб по А. Маслоу, потреба у безпеці відноситься до основних базових потреб людини. Масштаби цієї потреби постійно збільшувалися з безпеки особистості рівня всього суспільства, держави.

В історичній ретроспективі первісно термін «економічна безпека» став вживатися у роки «великої депресії» (1929–1933 рр.). Для виведення країни з кризи та відновлення економічного потенціалу країни рішенням президента Ф. Рузвельта у 1934 р. було засновано Комітет з економічної безпеки [5, с. 10]. Цей комітет займався економічною безпекою окремих осіб, боротьбою з безробіттям. Офіційний статус термін «економічна безпека» отримав у 1985 р., коли на 40-й сесії Генеральної Асамблеї ООН було ухвалено резолюцію з міжнародної економічної безпеки.

Донедавна економічна безпека була предметом розгляду переважно західними вченими. У бізнес-словнику вона визначається як стан наявності стабільного джерела фінансових доходів, які дозволяють забезпечувати стандарти життя суб'єкта сьогодні і в найближчому майбутньому. При цьому, на відміну від попередніх визначень, тут економічна безпека вже не розглядається лише з позиції захисту від загроз.

У пострадянських країнах, «затягнена і дуже глибока економічна криза 90-х р.р. ХХ століття спонукала до непередбачених небезпек і загроз в бізнесі, що тільки або зароджувався, або мав напрям в зміцненні» [5, с. 11]. У разі соціально-економічних перетворень тих років виникла необхідність вивчення питань забезпечення економічної безпеки. Одним із перших радянських учених,

Рисунок 1 – Види безпеки за змістом

Джерело: [4, с. 260]

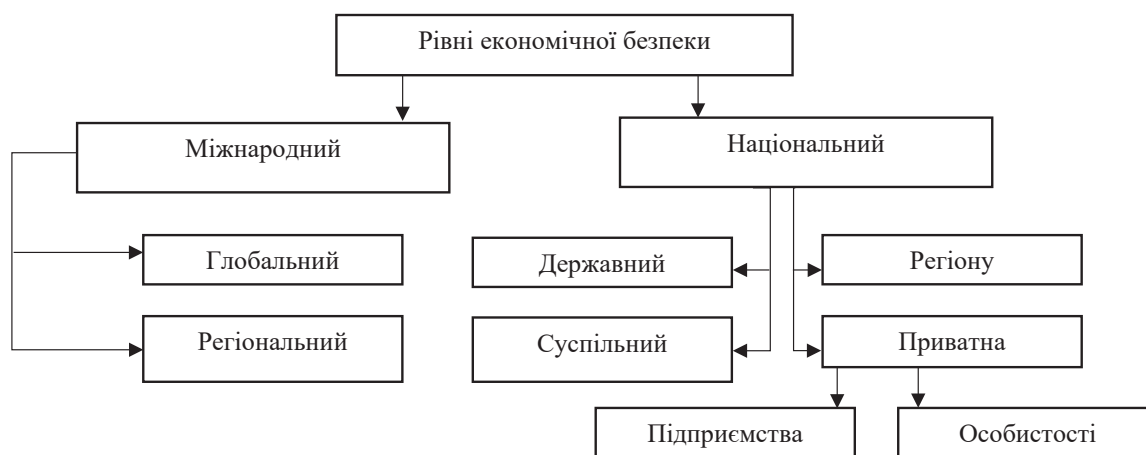

Рисунок 2 – Рівні економічної безпеки

Джерело: [5, с. 9]

хто ввів проблему економічної безпеки у сучасну економічну науку, був академік Л. Абалкін. Згідно з його визначенням, «економічна безпека – це стан економічної системи, який дозволяє їй розвиватися динамічно, ефективно та вирішувати соціальні завдання і при якому держава має можливість виробляти та проводити в життя незалежну економічну політику» [8, с. 75]. В. Сенчагов визначав сутність економічної безпеки як такий стан економіки та інститутів влади, при якому забезпечується гарантований захист національних інтересів, соціально спрямований розвиток країни в цілому, достатній оборонний потенціал навіть за найбільш несприятливих умов розвитку

внутрішніх та зовнішніх процесів. Л. Абалкін та В. Сенчагов розглядали економічну безпеку на рівні держави.

Значна частина західних наукових праць належить до безпеки лише на рівні держави й особистості. Б. Бузан, О. Вевер та Дж. Уайлд пояснюють цю обставину, тим, що підприємство слабо претендує на статус об'єкта безпеки через протиріччя між його ефемерним характером та логікою існуючих загроз безпеці. На їх думку, підприємство виступає головним чином у ролі функціонального актора безпеки, який впливає на динаміку безпеки у галузі. Так само І. Сава зазначив, що економічна безпека суспільства це більш ніж просто еконо-

мічна безпека його суб'єктів господарювання або ринку, що пов'язано з роллю держави в економіці. Проте, в умовах переходу до ринкових відносин пострадянськими країнами, питання забезпечення економічної безпеки на рівні суб'єкта господарювання набувають все більшої значущості, однак, залишаються недостатньо вивченими.

На початку XXI століття тема забезпечення економічної безпеки почала вивчатися і вітчизняними вченими Л. Акімова, О. Мартин, О. Правдивець, Д. Насипайко, Н. Дулеба та інші. У нашій країні одними з важливих нормативних актів, що регулюють питання безпеки, є Закон України про Бюро економічної безпеки України від 28.01.2021 р. [6] та Стратегія економічної безпеки України на період до 2025 року [7]. При цьому мало вивченими залишаються питання забезпечення економічної безпеки на мікрорівні – підприємства.

Використовуючи термінологію Д. Балдуїна, економічна безпека може бути визначена як підтримання низької ймовірності заподіяння шкоди, по-перше, доходів, які необхідні для забезпечення особистого благополуччя, по-друге, потенціалу, що приносить дохід економіці. Економічна безпека не є новим завданням урядів, зазначив М. Кахлер. Економічні інструменти давно є частиною інструментарію управління державою, засіб впливу інші держави та його політики.

Ш. Роніс зазначила, що економічна безпека є основним елементом національної безпеки, навіть якщо кордони країни менш важливі, ніж

будь-коли. Незалежно від того, як ми дивимося на національну безпеку, не може бути жодних сумнівів щодо необхідності економічної життєздатності народу. Без капіталу немає бізнесу, без бізнесу немає прибутку, без прибутку немає робочих місць. А без робочих місць немає податків та військового потенціалу.

К. Нестасі зазначав, що економічна безпека передбачає забезпечення умов підтримки економічної діяльності та протидії численним атакам, серед яких найважливішими є: фінансове шахрайство; кіберзлочинність; промислове шпигунство; корупція; тіньова економіка.

Розгорнуте визначення економічної безпеки було представлено Г. Білостечником, який розглядав її як стан системи економічних відносин між суб'єктами господарювання, фізичними особами, державними установами як в середині національної економіки, так і у сфері зовнішньоекономічної діяльності, надаючи можливість реалізовувати та захищати життєво важливі економічні інтереси від внутрішніх та зовнішніх загроз через забезпечення оптимального балансу між інтересами кожного члена системи відносин з інтересами інших економічних агентів. Як зазначили американські економісти С. Морреалі та Д. Ламберт, економічна безпека підприємства це один із елементів захисту національної безпеки.

На основі комплексного аналізу наукової літератури вітчизняних та закордонних вчених було систематизовано та виявлено основні підходи до визначення сутності економічної безпеки підприємства.

Рисунок 3 – Підходи до визначення поняття «економічна безпека підприємства»

Джерело: систематизовано автором на основі [1–10]

емства, за яким можемо узагальнити, що це стан захищеності від загроз, стан ефективного використання ресурсів, здатність до стабільного функціонування, наявність конкурентних переваг та можливість досягнення цілей (рисунк 3).

За результатами проведеного дослідження підходів до визначення поняття «економічна безпека підприємства» варто зазначити, що багато авторів, такі як: В. Гапоненко, О. Грунін, К. Дент, В. Забродський та Н. Капустін, П. Земан, Д. Ігнатюк, Г. Ляний, С. Покропивний, Є. Раздіна, І. Стратан у своїх визначеннях економічної безпеки підприємства дотримуються змішаного підходу. Наприклад, О. Грунін дає таке визначення економічної безпеки підприємства: «...це такий стан суб'єкта господарювання, при якому він за найефективнішого використання корпоративних ресурсів досягає запобігання, ослаблення чи захисту від існуючих небезпек і загроз чи інших непередбачених обставин і в основному забезпечує досягнення цілей бізнесу в умовах конкуренції та господарського ризику» [9, с. 73]. У даному визначенні виділимо два основні моменти: по-перше, це досягнення цілей бізнесу як критерій забезпечення економічної безпеки; по-друге, враховуються фактори зовнішніх умов – конку-

ренція, господарський ризик. Тут автор говорить і про умови досягнення цілей бізнесу – ефективність використання ресурсів.

Висновки. У статті опрацьовано та згруповано найбільш розповсюджені підходи до визначення дефініції «економічна безпека» в контексті її місця загалом в теорії економічних відносин, а також щодо позиціонування в рамках забезпечення економічної безпеки підприємства. Даний аналіз показав плюралізм тверджень, розходження думок та відсутність усталеного трактування. Це говорить про актуальність даної проблематики, про її потребу в умовах сучасного становлення нових ринкових умов діяльності суб'єктів господарювання в галузі економіки України, що має перехід від пострадянського ведення діяльності до ринкових умов, а також глибинне вивчення запровадження дефініції в економічні науки засвідчує її міждисциплінарний характер та зв'язок з іншими сфера діяльності підприємств. На нашу думку, потребує подальшого дослідження та виваженого рішення щодо пропозиції об'єднання думок провідних вітчизняних та закордонних вчених в рамках надання визначення дефініції «економічна безпека підприємства», що і буде нашими подальшими науковими пошуками.

Список використаних джерел:

1. Правдюк А.Л. Особливості законодавчого забезпечення економічної безпеки України. *Інформація і право*. 2021. № 2 (37). С. 170–182.
2. Зайченко К.С., Діма Н.І. Економічна безпека підприємства: сутність та роль. *Ефективна економіка*. 2021. № 5.
3. Камлик М.І. Економічна безпека підприємницької діяльності. *Економіко-правовий аспект*. Київ : Атіка, 2005. 432 с.
4. Ярова Ю.О. Структура економічної безпеки підприємства в умовах кризи. *Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. 2016. № 13. С. 257–263.
5. Шкарлет С.М. Еволюція категорії «безпека» в науковому та економічному середовищі. *Формування ринкових відносин*. 2007. № 6. С. 7–12.
6. Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0060665-07#Text>
7. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України № 1277 від 29.10.2013 р. URL: http://cct.com.ua/2013/29.10.2013_1277.htm (дата звернення: 18.12.2020).
8. Liezina A., Lavruk A., Matviienko H., Ivanets I., Tseluiko O., Kuchai O. Impact of econometric modeling and perspectives of economic security of the cross-industry complex. *Acta Innovations*. 2023. № 47. P. 73–83.
9. Buriachenko A., Zakhochay K., Liezina A., Lysak V. Sustainability and security of public budget of the Visegrad Group Countries. *Acta Innovations*. 2022. № 42. P. 71–88.
10. Копитко М.І. Економіко-математичні методи та моделі в системі зміцнення соціальної компоненти економічної безпеки України. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2017. Вип. 2. С. 302–312.

References:

1. Pravdyuk A. L. (2021) Peculiarities of legislative provision of economic security of Ukraine. *Information and law*, no. 2 (37), pp. 170–182. (in Ukrainian)
2. Zaichenko K. S., Dima N. I. (2021) Economic security of the enterprise: essence and role. *Efficient economy*, no. 5. (in Ukrainian)
3. Kamlyk M. I. (2005) Economic security of business activity. *Economic and legal aspect*. Kyiv: Atika, 432 p. (in Ukrainian)
4. Yarova Yu. O. (2016) The structure of economic security of the enterprise in crisis conditions. *Economic Bulletin of the National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute"*, no. 13, pp. 257–263. (in Ukrainian)

5. Skarlet S. M. (2007) Evolution of the category "security" in the scientific and economic environment. *Formation of market relations*, no. 6, pp. 7–12. (in Ukrainian)
6. On the approval of the Methodology for calculating the level of economic security of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0060665-07#Text> (in Ukrainian)
7. On the approval of Methodological recommendations for calculating the level of economic security of Ukraine: order of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine No. 1277 dated 29.10.2013. URL: http://cct.com.ua/2013/29.10.2013_1277.htm (in Ukrainian)
8. Liezina A., Lavruk A., Matviienko N., Ivanets I., Tseluiko O., Kuchai O. (2023) Impact of econometric modeling and perspectives of economic security of the cross-industry complex. *Acta Innovations*, no. 47, pp. 73–83.
9. Buriachenko A., Zakhzhay K., Liezina A., Lysak V. (2022) Sustainability and security of public budget of the Visegrad Group Countries. *Acta Innovations*, no. 42, pp. 71–88.
10. Kopytko M. I. (2017) Economic and mathematical methods and models in the system of strengthening the social component of economic security of Ukraine. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*, vol. 2, pp. 302–312. (in Ukrainian)

Стаття надійшла до редакції 05.04.2024